

KOMUNISTI IZ HRVATSKE I HRVATSKA DRŽAVA (XII.)

SRBI ČINE VEĆINU PARTIZANSKIH POSTROJBI

Pasivnost središnjeg dijela HSS-a, Rimski ugovori i faktični (iako ne formalni) gubitak Međimurja, teško se odrazio ne samo na političke, nego i na socijalne, napose prehrabene prilike u mladoj hrvatskoj državi. Nasuprot povećanim potrebama, uslijed potrebe prehrane posadnih njemačkih i talijanskih snaga, stajala je smanjena ponuda. To je izazivalo oskudicu i poticalo ilegalni izvoz prehrambenih proizvoda poglavito u Italiju, iako su se time bavile i njemačke vojne postrojbe.

Njemački je poslanik Kasche već 27. lipnja 1941. javljao o krupnim teškoćama s

Piše:

Tomislav JONJIĆ

godine racionirano je meso. Potom je slijedilo ograničenje tržišta ostalim prehrambenim proizvodima." Iako je vlada veću srpnju 1941. poduzela odlučne mjere za uspostavljanje socijalne pravednosti, određujući minimalne nadnice i propisujući mjere, kojima bi se zaštitio položaj radnika i seljaka, opće su prilike onemogućivale provedbu tih mjera.

Uspirkos tomu, velika je većina Hrvata i tijekom 1942. bila nespremna prihvatiti sirenski zvov komunističkih pobunjenika i ustati protiv vlastite države, unatoč svim njezinim nedostacima.

Da su Srbi bili većina u partizanskim postrojbama još i krajem 1942., potvrđuje popis socijalnoga i nacionalnog sastava partizanskih snaga u Drugoj operativnoj zoni, koja je obuhvaćala Moslavinu. Od ukupno 1457 partizana na tome velikom području, 29. prosinca 1942. bilo je 768 Srba, 648 Hrvata, 19 Židova i ostalih, 4 Muslimana i 18 Slovenaca. Članova i simpatizera KPJ bilo je 972, članova SKOJ-a 266, a članova ostalih stranaka svega 24. I krajem veljače 1943. partizani su se tužili kako su Hrvati hladni prema partizanima (zbog nasilja i prisilnih mobilizacija), "dok su Srbi još uvijek puni otvorenih simpatija za našu vojsku". Partijska ćelija na Žumberku sa žaljenjem konstatira 14. travnja kako je narod "dosta neprijateljski raspoložen, što se je moglo vidjeti po kresovima i svetkovanju na 10 aprila".⁶

Suočeni sa slabim razvojem njihove pobune, jer je hrvatsko seljaštvo odbijalo odmetnuti se u šumu, a srpsko preferiralo četnike, koji su uživali otvorenu talijansku potporu, tijekom kolovoza i rujna 1941. prvaci komunističkog pokreta u Dalmaciji (Marin Krstulović, Vicko Krstulović, Ivan Lučić-Lavčević) pokušavaju sklopiti sporazum s istaknutim jugoslavenskim integralistima i vodstvom četnika (Sergije Urukalo, dr. Ante Kovačić-Šebeškin, Dobrosav Jevđević), ali ovi na pristaju na podjelu uloga. Izloženi kritikama središnjih partijskih tijela zbog neuspjeha u organiziranju ustanka, dalmatinski komunisti priznaju da nisu uspjeli dobiti potporu hrvatskoga puka, ističući kako na njihovu području "ne živi pravoslavni element", koji je zbog ustaških progona odbjegao u šumu. Taj je element oran za borbu, ali se nalazi u području oko Livna i Knina, a tamo su partijske organizacije slabe ili uopće ne postoje.

Ubijeni civili i vojnici u Jajcu - žrtve partizana - 1942.

(snimio: Ivan Softa)

prehranom pučanstva u dijelovima Bosne, Hercegovine i Dalmacije, gdje čak ima slučajeva umiranja od gladi. Pokušaj uvođenja državnoga otkupnog monopola nailazio je u takvoj situaciji na razumljiv pasivni otpor. Racioniranje kruha uvedeno je u Zagrebu 1. srpnja 1941., a 29. siječnja iduće

Većina Hrvata i 1943. slavi

10. travanj

Uz političke teškoće, takva je situacija išla na ruku komunističkoj propagandi.

1 Usp. H. Sundhaussen, n. dj., 264-265.

2 Isto, 274-275. i d. Korisno je pripomenuti, daje racioniranje ozakonjeno uvođenjem na snagu *Naredbe Banske Vlasti banovine Hrvatske od 27. siječnja 1941. o raspodjeli (racioniranju) životnih namirnica*, koja je bila objavljena u Narodnim novinama br. 22 od 28. siječnja 1941. Banovina Hrvatska uvela je još 17. svibnja 1940. "bezmesne dane utorkom i petkom". Više o propisima koji se odnose na raspodjelu i ograničenja potrošnje čitatelj može naći u zborniku *Gospodarstvo zakonodavstvo Nezavisne Države Hrvatske*, II., Uredništvo i naklada Gospodarstvo, Zagreb, 1942., kojega je drugi dio (str. 243.-290.) u cijelosti posvećen racioniranju.

3 Isto, 296. i d.

4 *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji*, tom IV., dok. 2, str. 12-13.

5 Usp. izvješće Marka Belinića od 25. veljače 1943. u: *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB*, tom IV, dok. 113, str. 354-364.

6 *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB*, tom IV., dok. 194, str. 618-619.

7 NOBD, I, dok. 56, s. 173b.

8 ZNOR, V/2, dok. 77, s. 212-217.; NOBD, I., dok. 130., s. 335-339.

Sredinom studenoga 1941. u pismu Glavnom štabu NOP odreda za Hrvatsku, Tito ističe kako je "oslobodilačka borba kod vas još uvijek u uskim okvirima nekoliko partizanskih odreda", s tim da se, za razliku od Srbije, još "ne pokazuje da hrvatske mase prihvaćaju u širem opsegu našu liniju po pitanju oslobodilačke borbe". Pred Božić 1941. partizanski pokret u čitavoj Dalmaciji, uključujući i livanjski kraj, broji oko 250 naoružanih pripadnika. Uskoro su pod vojnu komepetenciju Dalmatinskog štaba, osim Livna, došli i okružni Bugojno, Glamoč i Tomislavgrad. Na sveukupnu području pod zapovjedništvom tog štaba, sredinom ožujka 1942. partizanske su snage brojale tek 610 ljudi, dok u južnoj Dalmaciji "do Dubrovnika i Kotora" partizanskog pokreta do tada uopće nije bilo, niti ga sada ima.

Partizani - Srbi prijete klanjem Hrvata

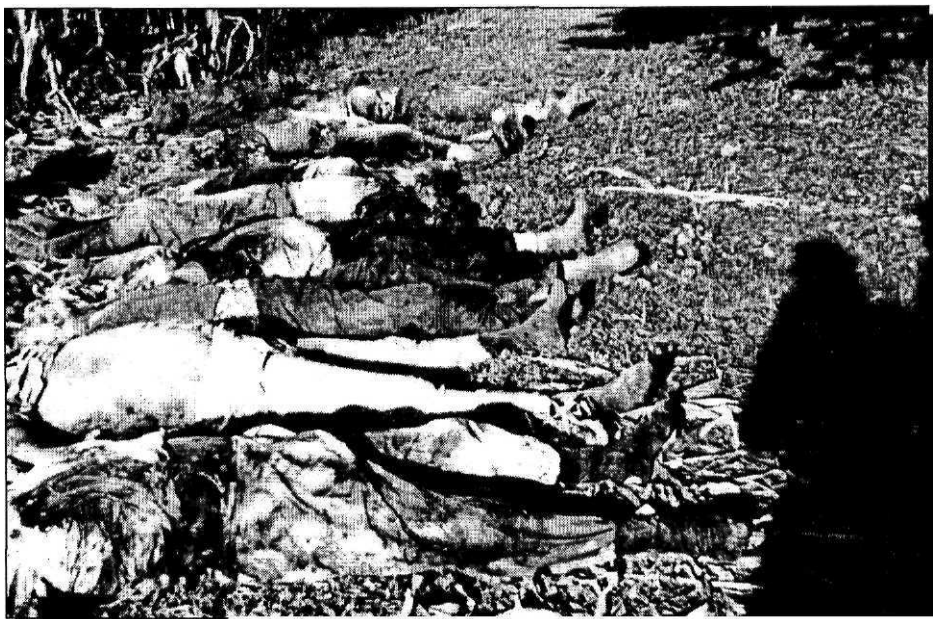
Sredinom prosinca 1941. partizanski odredi u Hrvatskoj nisu imali više od 6.370 pripadnika, s tim da Glavni štab nije imao nikakve izravne veze sa Slavonijom, Hrvatskim Zagorjem i Dalmacijom, te uz napomenu, da taj broj treba uzeti sa zrnom soli i držati ga prije pretjeranim, negoli točnim. Zanimljivo je da je u to vrijeme, osim spomenutih 250 partizana u Dalmaciji, prema partizanskim podatcima, u Slavoniji bilo još tristotinjak, a u Hrvatskome Zagorju svega tridesetak partizana.

Ne samo o nacionalnom sastavu, nego i o protuhrvatskome naboju, koji je vladao u partizanima krajem 1941. rječito svjedoči izvješće Vladimira Bakarića, političkoga komesara Glavnoga štaba NOP odreda Hrvatske, upravljeno 27. prosinca Centralnom komitetu KPH. Priznajući organizacijske slabosti i napominjući kako najveće poteškoće postoje "u radu s hrvatskim selima", uslijed čega se "nailazi na ogromno nerazumijevanje kod drugova". Po nekim bi prosudbama, "u slučaju naglog poboljšanja Istočnog fronta (!) vjerojatno došlo do klanja hrvatskih sela i ne bi ostao živ niti jedan Hrvat. Meni se čini da je to malo pretjerano, ali da ima u tome mnogo istine. Usprkos rada

polit, komesara (koji su baš dobrim dijelom Hrvati) ide teško s razumijevanjem politike pridobijanja Hrvata. Partizani često iskorištavaju priliku kad nema komesara u četi da napišu po pisamce u kojem poprijetu paležom hrvatskog sela u slučaju represalija prema srpskim selima. Kad se komesar vrati, ne javlja se pisac, nego se stvar pokušava prebaciti na civilno pučanstvo. Tamo gdje je rad komesara nešto bolji, tamo se partizani odnose pravilnije prema Hrvat-

1942. pravda zbog sukoba između Mihailovića i partizana, navodeći da su partizani inzistirali na sporazumu, ali je Draža to odbio.⁷

Tito se 6. ožujka 1942. tužio na slabu organizaciju u Hrvatskoj, a pogotovo u Zagrebu. "Prava je sramota za naše drugove u Hrvatskoj" da u domobranstvu tako slabo stoje, unatoč povoljnim uvjetima. Izaslanik Vrhovnog štaba i CK KPJ, Ivo Lola Ribar, javljao je 17. ožujka Titu o situaciji u Hrvat-

U Jajcu ubijeni civili, žrtve partizana 1942.

(snimio: Ivan Softa)

skim selima, ali ih nikako ne možeš priodobi da pristupaju vrbovanju Hrvata u partizane".

Četiri dana kasnije, Bakarić je komesara kordunaškoga partizanskog odreda upozoravao na neprihvatljiv način nabiranja neprijatelja, pri kojemu su ustaše ispred Talijana i Nijemaca, te ga je upozoravao na potrebu "postizavanja bratstva i borbenog jedinstva Srba i Hrvata", pri čemu treba više pozornosti posvetiti "problemu uvlačenja hrvatskih masa u borbu".

Priznajući prešutno da zasad može računati na srpski živalj, komunistički se propagandni list *Naš izvještaj* krajem siječnja

skoj i Vojvodini, napominjući kako i u Dalmaciji glavninu partizanskog pokreta "sačinjavaju još uvijek Srbi!"⁹

U molbi za ponavljanje postupka, koju je pisao Zvonko Ivanković-Vonta, Hebrangova udovica Olga 1984. napominje kako su "Srbi u Hrvatskoj u prve dvije godine snosili glavni teret NOB-e", dok su Hrvati "tek 1943. počeli masovnije dolaziti u naše jedinice". To mišljenje dijeli i Tomasevich. Dok on ocjenjuje kako su Srbi činili većinu partizanskih postrojbi na teritoriju NDH sve do 1943, ' Velebit u pogledu nacionalnog sastava partizanskih snaga tvrdi: "Godine 1941. i u prvoj polovici 1942. većinu partizana u

1 ZNOR, V/2, dok. 9, s. 31-23.

2 ZNOR, V/2, dok. 78, s. 218-224; NOBD, I., dok. 131, s. 340-346.

3 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945. Zbornik dokumenata*, knjiga 2, siječanj-srpanj 1942. godine (dalje: NOBD, II.), Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1982., dok. 35, s. 96-106.

4 ZNOR, V/2, dok. 55, s. 147.

5 ZNOR, V/2, dok. 103, s. 279-284.

6 Usp. ZNOR, V/2, dok. 118, s. 317-319.

7 NOBD, II., dok. 15, s. 48-51. Glavni štab NOP odreda za BiH u drugoj je polovici studenoga 1941. uputio otvoreno pismo "svim poštenim i rodoljubivim četnicima Bosne i Hercegovine", kojim se izražava žaljenje zbog nesuglasica između Dangićevih četnika (koji NOB žele pretvoriti isključivo u rat Srba protiv muslimana) i partizana. (ZNOR, I V/2, dok. 57, s. 143-144.) U pismu partizanskim jedinicama, GŠ NOP odreda podsjeća na listopadski sporazum između partizana i četnika, koji se izjalovljuje zbog Dangićeva straha od sukoba s Talijanima i Nijemcima, kao i zbog toga što se on "zanosi mišlju da od Nijemaca može iskamčiti da postane nekakav komandant Bosne". (ZNOR, IV/2, dok. 58, s. 147-149.)

8 ZNOR, II/4, dok. 20, s. 58.

9 ZNOR, II/3, dok. 58, s. 157-168. Usp. NOBD, II., dok. 34, s. 93-95.

10 Pavle Kalinić, *Andrija Hebrang. Svjedoci govore*, Azur Journal, Zagreb, 1991. Prilog 6., s. 196.

11 J. Tomasevich, n. dj., 106.

Hrvatskoj - po mojoj procjeni, oko 75 posto partizanskih postrojbi - tvorili su Srbi, koji su bježali od ustaške kame, a komandni kadar bili su hrvatski komunisti. Taj se odnos počeo mijenjati kad su se Hrvati razočarali u NDH, u prvom redu u Dalmaciji".

Postavljanje komunista hrvatskoga podrijetla na zapovjednička mjesta, bilo je motivirano političko-propagandnim razlozima, tj. potrebom da se parira propagandi, koja je ukazivala na srpski značaj pobune, te pokušajem privlačenja hrvatskoga življa u partizane. S takvim je ciljem donesena i zapovijed od 28. listopada 1941., kojom se partizanskim postrojbama u BiH nalaže da u "srpskim krajevima" nose srpsku, a u hrvatskim hrvatsku trobojnicu. Jedna, pak, Titova, izjava o nacionalnom sastavu partizanskih snaga, još rječitije govori, da su Hrvati tijekom 1941. i početkom 1942. još uvijek čvrsto stajali uz svoju državu.

Tito 1942.: U našoj vojsci je 95% Srba

Tito je, naime, u siječnju 1942. izjavio Zulfikarpašiću: "Mi ne možemo voditi protusrpsku politiku, u našoj vojsci nalazi se 95% Srba".³ Jedno njemačko izvješće od 3. siječnja 1944. tvrdi kako su Srbi i Crnogorci krajem 1942. činili 90% partizanskih snaga. Hrvata ima svega oko 8%, a glavninu tih čine Hrvati iz Primorja, Dalmacije i Gorskoga Kotara. Krajem 1943. u partizanskim je postrojbama između 75 i 80% Srba. Čak i na području NDH, Hrvati čine manje od petine partizana, dok ih je u odnosu na sveukupni partizanski pokret manje od jedne desetine.

Kasnijem priljevu i hrvatskog pučanstva u partizane, odlučno su pridonijela tri čimbenika: 1) promjena opće vojnopolitičke situacije, tj. zaus-

tavljanje osovinskog napredovanja na Istočnoj fronti i u Sjevernoj Africi; 2) stalno slabljenje prestiža NDH, te manjak osobne i pravne sigurnosti pučanstva, što je velikim dijelom posljedica talijanske (u manjoj mjeri i njemačke) politike paktiranja s pobunjenicima, a ne smiju se zanemariti ni propusti hrvatskih vlasti i krvoprolića počinjena u ime države; te 3) sustav represalija, koji su uveli Talijani i Nijemci, strijeljajući velik broj talaca za svoga ubijenog ili ranjenog vojnika, odnosno spaljujući sela i uništavajući imovinu civilnoga življa. Ne smije se zanemariti ni prisilno novačenje u partizanske postrojbe, koje je redovito pratilo svako partizansko napredovanje. Dakako, da je partizansko vodstvo tajilo svoje prave nakane u pogledu provedbe komunističke revolucije, ističući u prvi plan tobožnje oslobođenje od okupacije.

Centralni komitet: Hrvate treba pokrenuti terorom

Pobuna je, razumljivo, otežavala opskrbu pučanstva, bilo zbog pljačke odnosno uništenja usjeva, bilo zbog oštećenja ionako slabih prometnica. Time se povećavalo nezadovoljstvo stanovništva i stvarala podloga za širenje pobunjeničke baze.

Razorena zgrada željezničkog kolodvora u Jajcu 1942.

(snimio: Ivan Softa)

Ipak, represalije su bile karta, na koju je jugoslavensko partizansko vodstvo igralo od početka. Pavle Pap je 7. srpnja oštro ukorio CK KPH što ne poduzima sabotaže, diverzije i vojne akcije. Član Politbira CK KPJ, Edvard Kardelj, izvještavao je 2. kolovoza 1941. o situaciju u Hrvatskoj. "Frankovci" su, kaže Kardelj, uspjeli donekle uhvatiti korijen, pa je osloboditeljski pokret još slab, a Hrvatska "danas za nas najteži teren". Dobar dio odgovornosti za to snosi i partijsko vodstvo, koje je zbog različitih razloga propustilo dići na ustanak neke hrvatske pokrajine. "Na kraju", kaže Kardelj, "još jedna činjenica - za koju se ne može reći da su oni potpuno za nju odgovorni. Postoji razlika u borbenoj spremnosti hrv. i sip. sela. Ako bi mi tu išli po liniji najmanjeg otpora, doveli bi u sukob ta dva sela. *Pošto-poto mi moramo dići u borbu i hrv. sela ili će potpuno uništiti srpska naselja.* A to se bezuslovno može. Kod nekih drugova postoji bojazan od represalija (ne u rukovodstvu), od uništavanja sela i ljudi itd. Baš taj strah najviše koči odlučnije pristupanje mobilizaciji hrv. sela. A ja držim da će baš represalije prebaciti hrv. selo na stranu sip. sela. teror će bezuslovno dovesti do oružane akcije. - U tom duhu smo i donijeli sada naše konkretne zaključke...

Treba izazvati njihovu akciju. *Teror protiv mačekov. podići će čitavu Hrvatsku.* Da se je to prije učinilo, danas bi stajali dalje."⁹

Tito je prihvatio taj prijedlog, što očito proizlazi iz njegova napatka, upućenoga CK KPH u kolovozu: "Sa vašim akcijama u posljednje vreme mi smo uglavnom zadovoljni, ali vi ipak mnogo zaostajete iza Srbije i Crne Gore, prema tome poduzmite energičnije mere za proširenje partiz. borbe i narodnog ustanka u čitavoj Hrvatskoj. Budite odlučni i ne prezajte ni pred kakvim teškoćama."

(nastavit će se) •

1 "Već uoči kapitulacije Italije, u rujnu 1943., pogotovo nakon nje, u partizanima je neprestano rastao broj Hrvata te ih je tada bilo više nego Srba". (V. Vurušić, *Razgovor s Vladimirom Velebitom*, n. dj., 103.)

2 ZNOR, IV/2, dok. 39, s. 109-110. Okružni komitet KPH već 6. listopada 1941. izdao je nalog, prema kojem su "partizanske oznake (...) petokraka zvijezda kao antifašistički znak, okolo koje će naši partizani u Hrvatskoj nositi hrvatsku, u miješanim odredima i hrvatsku i srpsku, dok u čisto srpskim odredima srpsku zastavu". (ZNOR, V/1, dok. 54, s. 170-174.)

3 Adil Zulfikarpašić, *Put u Foču 25. 1. 1942. godine*, u: *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Knjižnica hrvatske revije, München-Barcelona, 1988., 50.

4 Usp. M. Lorković, *Kroatiens Kampf...*, 63-64.

5 Župnik u Jesenicama kod Omiša, don Frane Komić, 19. travnja 1942. ocjenjuje kako dio krivice leži na hrvatskoj strani ("Obći je glas naroda nikada gore, intervencije, nepravde, švercovanje na veliko, u kojemu je uhvaćen i Hrvatski Radiša. Uza sva upozorenja nikome ni vlas s glave. Kotarski predstojnik (...) izjavio je pred Komić don Franom i Zvonom Šare, učiteljem iz Jesenica, da se on neće izložiti za Hrvatsku..."), dok "drugi dio odgovornosti pada na okupatому vlast, koja je najstrože postupila prema ustašama, a uzela u zaštitu najgore elemente..." (NOBD, II., dok. 486, s. 965-967.)

6 I hrvatske su vlasti - iako sa znatno više obzira - donosile odredbe o represalijama, kojima se pogadao i civilni živalj. (Usp. zapovijed Vojskovođe od 22. studenoga 1941. u: ZNOR, V/2, dok. 131, s. 353-354.)

7 "Partizanski odredi moraju nositi karakter narodno-oslobodilačke vojske. No, mi moramo voditi računa o sutrašnjici i uliniti sve u okviru oslobodilačke borbe, da što jače učvrstimo svoje baze. Naročito pazite na politkomski sastav i učvršćenje partijskih organizacija; to u prvom redu tamo gdje politikom nije komunista", stoji u napatku Operativnoga partijskog vodstva CK KPH s kraja studenoga 1941. (ZNOR, V/2, dok. 32, s. 80-84.)

8 Prema: I. Omrčanin, *Hrvatska 1941.-1945.*, 204-205.

9 ZNOR, U/2, dok. 6, s. 28-34. Istanjaja u izvorniku.

10 ZNOR, II/2, dok. 7, s. 34-36.